

XVIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1939. november 23.

Ravasz László Szabadszálláson 1939-ben –
„Április 14-én Szabadszálláson prédikáltam és a Szász Károly emléktábla
leleplezésénél az ünnepi beszédet mondtam.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Mégegyszer elvonul előttünk a dunamelléki egyházkerület lefolyt munkaévének története. Valóban változatos kép minden tekintetben, különösen, ha a nagy összefüggéseket is számbavesszük.

Felvidék

Az első hónapokat a visszatért *Felvidék* feletti örvendezés foglalta le, azután a Kárpátalja megszállása és visszacsatolása töltötte el szívünket kitörő örömmel. A párizskörnyéki békével Csehszlovákiához kapcsolt ezeréves magyar föld egy része immár újra élő darabja az anyaországnak. Visszatért az ott élő és szenvedő magyar református egyházak majdnem 90%-a; a 239 gyülekezet, a kétszázezer lélek a magyar református egyház gyülekezeteinek számát 20%-kal, lélekszámát több, mint 10%-kal növelte meg. Azóta végbement az ötödik budapesti zsinatnak törvényhozó munkája is s az 1939. évi I. és II. törvény-cikkkel folyó évi november 2-ától kezdve a visszacsatolt részek a magyar református egyház élő testévé váltak, a megszállás alatt kialakult ideiglenes szervezetek és alakulatok pedig megszűntek. Amit a zsinat törvénybe tett, azt életté kell változtatnia a kölcsönös szeretetnek, bizalomnak és áldozatnak. Minden, ami a visszatért egyházak külön szervezkedését, érdekközösségét, ha csak egyházpolitikai pártalakulás formájában is, fenntartani és elősegíteni kívánja, vétek a magyar református egyház lelki egysége ellen.

Üdvözlések

E nagy történeti esemény tekintetünket *Magyarország Kormányzójának* fennkölt személye felé irányítja. Budapestre való bevonulásának huszadik éve egyszersmint a magyar reménység beteljesülésének első esztendeje. Az eseményeket megvilágítja a vezér személye, a korszak történelmi fényt vet névadó hő-sére s e kettőnek fényét fokozza az egész ország szívéből feléje sugárzó bizalom, szeretet és hála. Első köszöntésünk őt illeti.

A magunk portáján szétnézve, az elmúlt esztendő kedves alkalmat nyújt arra, hogy megjelenjünk egyházkerületi főgondnokunk: *gróf Teleki József* őexcellenciájának színe előtt s szívből köszöntsük őt *nyolcvanadik életesztendeje* betöltése alkalmából. Fáradhatatlan elevensége, olthatatlan kötelességteljesítése, megszegyenítő jósága, példaadó buzgósága, tiszta, hű lelke és előkelő gondolkozásmódja idegeket is őszinte tiszteletre készítet iránta, hozzá közel állókban mélységes rokonszenvet és szeretetet ébreszt. Ezt az évet tette ő emlékezetessé azzal, hogy áldott lelkű élettársával: apsaai Szász Júlia úrnő őexcellenciájával együtt a bácsalmási kicsiny egyháznak szép templomot építtettek és azt méltóképen felszerelték. Majd az adományokról való beszámlásnál fogom e jótett értékét megmutatni, itt jelképes voltát emelem ki. Az aranylakodalmas pár felszázad örömeinek és áldásainak emlékezetére, mélyen meghatva az isteni kegyelem ezerszer megtapasztalt nagyságától, lenn a határszélen bástyát épít a nemzeti eszme számára, új tornyot a régi fény sugároztatására s olyan oltárt, amelyet a református férj és katolikus feleség közös imádsága szentel Isten dicsőségére.

Egyházkerületi közgyűlésünknek most van alkalma köszönteni a budapesti egyházmegye gondnokát, *dr. Tasnádi Nagy András*t igazságügyminiszteri kinevezése alkalmából, amikor már e magas tiszt-ségétől meg is vált s kormányzói kitüntetéssel felékesítve elfoglalta az országgyűlés képviselőházának elnöki székét, a nemzeti szuverénitás legmagasabb méltóságát.

A kultuszminiszteri államtitkári székben az elmúlt év alatt három nagyon kedves egyéniséggel

találkoztunk. Elköszönünk *Zsindely Ferentől*, aki rövid szolgálata alatt is nagyon megnyerte szívünket. Régi barátsággal köszöntjük *Jalsoviczky Károlyt*, aki szép hivatali pályafutásának koronájaképpen érkezett erre a polcra, a melyet valóban őrhelynek nézett s példaadó hithűséggel, megható szolgálatkészséggel, tettekkel bizonyított jóakarattal töltött be, fájdalom, igen rövid ideig. Most, amikor hivatali gondoktól felszabadulva, finom szellemét és nemes érzéseit egészen anyaszentegyháza szolgálatába állíthatja, reménykedéssel és szeretettel köszöntjük őt a dunamelléki egyházkerületen, ahol nemcsak a személyéhez fűződő rokonszenvvel, de édesatyját szemünk elé állító emlékezéssel kapcsolódik hozzánk. Tisztelettel és bizalommal köszöntjük *Fáy István* államtitkár úr őexcellenciáját. Nagy műveltsége, előkelő egyénisége, nemes politikai művészete és széleskörű közigazgatási tapasztalatai erre a tisztre őt fölöttébb alkalmassá teszik mindazok szemében, akik tudják, hogy ősi hitét milyen benső komolysággal vallja és ősei egyházát milyen fiúi gyöngédséggel és fiúi bátorsággal védelmezi.

Most van először alkalmunk köszönteni az egyházkerület *kilencedik egyházmegyéjét: a pestkörnyékit*. Múlt év december 8-án volt az ünnepélyes megalakulása s még ma is emlékszünk arra a két országos jelentőségű megnyilatkozásra, amelyet a gondnoki és az esperesi székfoglaló tartalmazott. Azóta egy esztendő kemény munkájának láttára szép eredmények és nagy ígéretek összefonódásából alakul ki bennünk az az öntudatunkat emelő hiányosság, hogy mind a két férfúval nemcsak az új egyházmegye nyert kiváló vezért, hanem meggyarapodott a dunamelléki egyházkerület vezérkara is. Nem hiába hasonlítja az Evangélium a lelki életet a termőföldhöz, ha egy területen bajok, nehézségek vannak, fokozni kell a munkát, behatóbbá kell tenni a talaj megművelését, mindjárt jelentkeznek a többtermelésnek jelei. Ezt mutatja a pestkörnyéki egyházmegye első aratása is.

Szívből üdvözlöm a vértessaljai egyházmegye élén néhai Varga Sándor fájdalmas hamarsággal üresen maradt helyén *B. Szabó János* esperes urat. Tudtuk róla, hogy néhai barátjának kitűnő munkatársa, de most azt is örömmel látjuk, hogy nemcsak társnak, hanem vezetőnek is kiváló s ezért szolgálata elé nagy reménységgel nézünk.

Távolabbi mezőkre fordítván tekintetünket, testvéri érzésekkel köszöntjük *Bertók Béla* püspököt, munkácsi lelkipásztort, a volt felvidéki református egyház egyetemes konventjének lelkészelnökét, legmagasabb kitüntetése alkalmából. Tudjuk, mit tett, milyen terhet hordozott, mit vállalt és mit vallott s jólesik mindezt Isten iránti hálával ünnepélyesen megköszönni neki is.

Itt a kedves alkalom megemlékeznünk a skót egyház moderátorának: *James Black D. D.* atyánkfának március 17–20. napjain körünkben tett látogatásáról. Bár ez a látogatás az egész magyar református egyháznak szólt, mégis a vele való együttlét szerencséje jórészt a mi kerületünknek jutott, mert az itteni skót misszióban való hivatalos szolgálata egyszersmind a budapesti reformátussággal való érintkezésre adott állandó alkalmat. Kár, hogy rövid ideig tisztelhattük magunk között. De a skót egyház moderátorának kijáró tisztelet mellett magával vitte személyével ébresztett rokonszenvünk egész melegségét. Épen az ilyen feszült világhelyzetben kell különösen éreznünk az evangéliumi egyházak katholicitását.

A tiszai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület ez év tavaszán iktatta be új püspökét: *Turóczy Zoltánt*. Győrből, Kapi Béla szíve mellől vitte át az egyházkerület Nyíregyházára és bízta meg a püspökséggel azt a férfút, akiben az evangélikus egyház missziói öntudata a legtisztább fényvel és a legégőbb tűzzel lángol. Szívből kívánjuk, legyen az, amire Isten elrendelte és ő maga tiszta hivatástudattal felajánlotta: evangélizátor-püspök népe között, nemzedéke számára.

Halálozás

Halottainkról emlékezve, időrendben haladok el az egymásután domborodó sírok mellett. Az elsőben *Ravasz Árpád*, c. tankerületi kir. főigazgató, a Lónyay-utcai gimnázium volt igazgatója pihen. Az a közeli rokonság, amely apai és anyai ágról hozzácsatol s vele egy életen át a legteljesebb lelki közösségben tartott, nem akadályozhat meg abban, hogy az egyházkerület színe előtt el ne sirassam a veszteség nagyságát. Már egyetemi hallgató korában különösen fejlett és tiszta nevelői hivatástudata volt. Egy életen át fokozódó szenvedéllyel végezte a nevelés királyi művészetét. Nem igen láttam embert, akiben az iskola olyan áhítatos és ihletett érzéseket ébresztett, mint őbenne, de olyan embert is keveset, aki hozzáfoghatóan egy élet szakadatlan lelki munkája között meg tudta őrizni a lélek üdeségét a gépiességtől, napszámtól, szokástól. Én tudtam róla, mennyire szeretett volna mindig lelkész lenni, ha rendkívüli szerénysége a nyilvános szereplés súlya alatt nem szenvedett volna elviselhetetlenül; s én tudom legjobban, hogy nevelői, iskolaigazgatási munkája között mennyire megmaradt papnak, pásztornak, evangélistának. Tudok győzelmeiről, mikor a törvény helyett az Evangélium álláspontjára állt, kételkedés helyett kockázatosan hitt, feladta a kritikát és bizalommal fordult az emberekben rejlő jobb érzések felé s ezekben az esetekben hányszor igazolta őt Isten. Igazolta főképpen azzal, hogy nevelői munkája nem volt hatástalan. Aki őt ismerte, a református szellem iránt nem lehetett sem igazságtalan, sem közömbös. Azzal, hogy mindenkiben jót tett fel, az emberek igyekeztek jobbakká lenni s azzal, hogy mindenkiben bízott, mindenkori környezete becsületesebbé és nemesebbé vált. Bátor hivatkozás volt az emberi jóságra, ki maga is bátran tudott jó ember lenni s ez a hivatkozás élete során jobba tette az ő világát és a mi világunkat.

Váratlanul hunyt el 1939. január 12-én *id. Biberauer Richárd*, a Filadelfia diakonisszaintézet alapítója és igazgató-lelkésze. Tiszta evangéliumi levegőjű hajlékban született, nagy szolgálatra és példaadásra hívott szülők mellett nőtt fel. Az akkori magyar református lelkészi eszménytől elütő lelkipásztori eszmény hatása alá került s miután ez a lelkipásztori eszmény magasabb volt a korabeli magyar átlagnál, az ő alázatos, de szenvedélyes ragaszkodása bizonyos idegenszerűséget kölcsönzött neki. Isten kegyelméből megnyerte azt a hitvestársat, akiről a Szentírás beszél s együtt hozzákezdték magyar földön diakonisszaintézetet alapítani és diakonisszákat nevelni. Ebben a munkájában annyi hűséget, áldozatosságot, példátlan szolgálatkészséget, el nem fáradó hitet, gyötrő önfegyelmet tanúsított, hogy alakja, egyénisége, sorsa egyszer a szerzetes, máskor a mártír, harmadszor a hős és az áldozat fogalmának a határát súrolta. Anélkül, hogy valaha feljajdult, kitört, zokogott, haragudott vagy ujjongott volna: égett és elégett, hal-kan beszélt, mosolygott, hallgatott és meghalt akkor, amikor még mások teljes alkotókedvben vannak. Életműve a dunamelléki egyházkerület gondjaira bízott s a dunamelléki egyházkerület kegyelettel őrzi az első és eddig legnagyobb magyar diakonisszalelkész áldott emlékezetét.

Egyházkerületünk lelkészi tanácsbírái közül ez év tavaszán elragadta a halál *Szilágyi Béla* öcsényi lelkészt. Tevékeny, alkotó ember volt, aki élesen látta a lelki életnek anyagi előfeltételeit és rendkívüli buzgósággal forgolódott az egyház gazdasági erőinek emelésén. Azért nem feledkezett meg a lelkiekről sem: rendtartó, kemény kezű pásztornak ismertük, ki testével védelmezi bárányait. Férfikora delén váratlanul omlott össze, példázván az Igét: „Sátorom leomlik és elmegy én tőlem, mint a pásztor hajléka! Összehajtottam, mint a takács életemet; hiszen levágott fonalaról engem.” (Ézs. 38, 12.)

Borongó őszi időben temettük el nagykovácsi kúriájáról *Jaloviczky Sándor* tanácsbíráinkat, a kecskeméti egyházmege egykori gondnokát. A tranquilla potestas¹ embere volt. Bölcsen, nyugodtan, meg-

¹ csendes, nyugodt erő

fontoltan, de nagyon tiszta céltudatossággal járt-kelt, forgolódott, intézte a maga és a köz dolgát. Öt fia felneveléséhez sok atyai hatalom és sok atyai szeretet kellett s az ő egyéniségéből futotta mind a kettő; négy fiának pompásan kibontakozó életpályája aztán annyi örömet okozott neki, hogy ez megvigasztalta a legkisebbnek korai hősi haláláért. Egyházkerületünk minden nehéz ügyében éreztük tanácsának világosságát, egyéniségének tiszta útmutatását, jóakarátának segítő erejét. Tudott erős és gyöngéd lenni, szelíd és határozott, tudott jót és igazat mondani egyszerre, még akkor is, mikor a földi valóság e két jelzőt szembefordítani látszott. Ha elkezdett egy házat építeni, megépítette még ha földrengések érik is. De ha az épülő ház egyik gerendájára egy fecske fészket rakott volna, megállott volna az építkezés, míg a fecske kikölti és elröpíti fiókait. Ha közel jött hozzánk, meleget és világosságot éreztünk, ha eltávozott, kinyújtottuk utána kezünket. Most is feléje kiáltjuk búcsúzó és emlékéit áldó köszöntésünket.

Az országgyűlés kupolacsarnokából, nemzeti gyász nagyszerű keretei között temettük el a tassi homokos sírba *Darányi Kálmánt*, a budapesti és vértessaljai egyházmegyéek tanácsbíráját, az ország egykori miniszterelnökét s az országgyűlés képviselőházának elnökét. Mennyi erőt, vigasztalást nyújtott nekünk a pusztá léte, milyen jólesett gondolni arra, hogy ő van, bármikor hozzáfordulhatunk útmutatásért, milyen tőkéje volt a magyar közéletnek az ő politikai tisztasága, egyéniségének pártok felett álló tekintélye, gondolkozásmódjának puritán előkelősége – mindezt most nem emlegetem fel. Nagyszerű illusztráció volt ő a mi nemzedékünk számára ahhoz a kérdéshez, hogy milyen legyen a magyar református ember. Nemcsak magán és családi élete, közéleti stílusa, hanem belső emberének egyedül Isten szeme által látott és vigyázott vonásai és rezdülései is azt igazolták, Isten és ember előtt azt vallották, hogy ő az a református magyar ember, aki előtt az élet és a vallás nem két különböző dolog, a vallásban nem áll szemben, vagy nem áll függetlenül egymás mellett a hit és az erkölcs, az egyházi és világi pálya sem nem akadályozza egymást, sem eszközül fel nem használják egyik a másik számára, hanem tiszta egységet mutat, a lélek egységét, amely az átnemesedett és Istennek szentelt élet művészi alkotásában jelenik meg.

Nemcsak a felvidéki, hanem az egész magyar református egyházra jelentett váratlan és fájó veszteséget *Sörös Béla* losonci lelkész és püspök elhunyt. Kora ifjúságától kezdve a keresztyénség és a kálvinizmus mozgalmi ágának volt a munkása és a képviselője. Nem ősi hagyományokon kialakult szent szokások csöndes ismételtetője és gyakorlója, hanem állandóan nyugtalanító szervező, kezdeményező, ösztönző új életformák megtalálására. Budapesti evangelizátorból lett losonci lelkész. Mint losonci lelkész először missziói munkákkal, agitációkkal foglalkozik; igehirdetése evangelizáció, pásztorsága halieütikus², irodalmi munkássága publicisztika. Háború alatt sebesültek gondozása, katonák vigasztalása, foglyok gondozása köti le figyelmét. Összeomlás után a felvidéki református magyarság motorikus ereje lesz s az ő nyughatatlan agitálásának, szervezésének, rábeszélésének az eredménye volt a losonci szeminárium és a felvidéki magyar református egyház nemzeti ellenállása. Mikor végre egyházkerületében vezérhelyre jutott, vége volt a megpróbáltatásoknak s mikor kezdődhetett volna a nyugodt, derült magyar élet, vége volt az életnek. Eközben mi álmatlan éjszakákat virrasztott át, mennyit égett, lángolt, csalódott, újra bízott, szent erőszakoskodásával és tékozlásával mit adott oda az életéből! Odaadta férfikora legjavát, családjától elvont, visszahozhatatlanul drága órákat, napokat és évtizedeket, a maratoni futásnak erőfeszítését, fáradságát és sebeit s a győzelem megkiáltásakor az összeomlott férfiellet tragikumát – valóban nagy szolgálat, szép áldozat, pusztító és éltető kegyelem!

² itt: megfogó, „behálózó”

Végül mély tiszteletadással hajoljunk meg az elmúlt év halott lelkipásztorai előtt, amint elvonul emlékezetük áldó tekintetünk előtt, nevezett szerint: Csánki János, Illés Géza, dr. Sikó Zoltán, Illyés Kálmán és Gaál Antal.

Kitüntetések

Idekívánkozik az öröm és belső elégtétel érzéseinek a kifejezése azok felett a jólmegérdemelt kitüntetések felett, amelyek egyházkerületünk egyes tiszthordozóit érték. *Öllös Sarolta*, a kecskeméti Horthy Miklós tanítónőképzőintézet igazgatója tanügyi főtanácsosi címet nyert. Kecskeméti tanítónőképzőintézetünk magas színvonala, szép és jó munkája az ő odaadó szolgálatának az eredménye. Szívből kívánjuk, hogy sokáig végezze áldott munkáját.

Ugyancsak tanügyi főtanácsos lett *Marton Sándor* a kecskeméti Tisza István gimnázium harmincöt éven át tanára, nyugalomba vonulása után a kecskeméti leányközépiskola 10 éven át igazgatója. Egy élet tanári munkáját tetézte meg egy újrakezdett pálya igazgatói munkájával. E kettős teljesítmény méltó jutalma az elvett kitüntetés.

Nagy örömünkre szolgált, hogy az az első „vir ornatissimus ac doctissimus”³, akit a Tisza István tudományegyetem sub auspiciis gubernatoris⁴ avatott doktorrá: *Bodonhelyi József* az orgoványi egyházközség lelkipásztora. Ő már egy filozófiai doktorátust szerzett Aberdeenben és azzal dicsőséget a magyar névnek; idehaza sub auspiciis promotioja⁵ a református lelkipásztori palástra vetett fényt. Fájjaljuk, hogy Orgoványról Debrecenbe távozott. Theológiai doktorátust szerzett Gál Lajos a Budapest Franjepán-utcai egyházközség lelkésze, Geleji Katona Istvánról írott jeles dolgozatával.

Több diákunknak van folyamatban a. doktori szigorlata külföldi egyetemeken. A kitért háború akadályozza meg őket a doktori kalap megszerzésében.

Adományok. Alapítványok

Az elmúlt esztendőben Isten állandóan buzogni engedte az adakozásnak kútfejét. Már előbb kiemelttem főgondnokunknak *gróf Teleki Józsefnek és hitvesének a psai Szász Júlía* önmagyméltóságainak bőkezű adományát a bácsalmási ekklezsia megépítésére. A grófné adta a telket 3.000.– pengő értékben, csináltatott egy tölgyfa főkaput 500 pengő értékben, természetbeni adományainak értéke több, mint 2500 pengő. A gróf adta a templom építéséhez szükséges téglát 5200 pengő értékben, 500 pengő fuvar, az összes padot 600 pengő értékben. Ketten adakoztak harangokra 1000 pengő értékben. Ha még szám-bavesszük a Kegyelmes Asszony által ajándékozott szentédenyeket, úrasztali felszereléseket, valamint azt, hogy a főgondnok úr őexcellenciája a lelkipásztori álláshoz állandó deputatummal⁶ járul hozzá és azt 15 ezer pengő összegben végrendelettel is biztosította, azt kell mondanunk, hogy a kis bácsalmási ekklezsia megalapítása, a lelkészi állás megszervezése, a templom megépítése, az ottlevő buzgó hívek segítsége és közreműködése mellett, az ő jókedvű adakozásukból telt ki.

Örömmel kell jelentenem, hogy a baranyai egyházmegye gondnoka: *Mándy Samu* atyánkfia Baranyaszentlőrincen saját költségén szép templomot épített és azt egészen felszerelte, mintegy 25.000 pengő értékben. Folyó évi november hó 12-én történt meg a templom ünnepélyes felszentelése az

³ „legékesebb és legtanultabb férfi” – doktori oklevelek kifejezése a végzettel kapcsolatosan

⁴ „a kormányzó jelenlétében” – kitüntetéses doktorrá avatás kifejezése 1920 és 1944 között

⁵ az előző kifejezés változata

⁶ illetmény, járandóság

egyházmegye, a vármegye, a környékbeli református társadalom és a templomépítő gondnok úri családjának részvételével. Példaadó tettét hálás szívvel örökíti meg az egyházkerület.

Hálás szívvel kell megemlékezni arról, hogy boldogemlékű *dr. Szabó Ambrus* nagykőrösi ügyvéd és özvegye nagykőrösi házukat, budapesti három emeletes bérházukat, tatatóvárosi emeletes házukat és balatonalmádi nyaralójukat a nagykőrösi egyházra hagyták református kórház és szegény tanulók segélyezési céljaira.

Ki kell emelnem a verebi templom megújítását *dr. Szücs Elemér* főgondnok és felesége nagylelkű támogatásával. Ugyanakkor megemlékezem arról, hogy *Kiss János* az egyházközség gondnoka, verebi kisgazda 4500 pengővel orgonát szerzett a megújult templom számára. Amíg a magyar gazdák ilyen példát adnak, áll az az Ige, hogy Isten jókedvében teremtette az Ő magyar népét.

Végezetül örömmel teszek jelentést arról, hogy boldogemlékű *Rauszek Jenő* római katolikus vallású miniszteri tanácsos és református vallású hitvese: *Rauszek Jenőné született Szappanos Julia* 1927. május 17-én közös végrendeletet alkottak avégből, hogy egyetlen, felejthetetlen leányuk, a korán elhalt Rauszek Jucika emlékezetére jótékonycélú alapítványt létesítsenek, amelynek évi jövedelmét kizárólag főiskolai végzettséggel bíró apáknak zeneművészeti, mérnöki vagy más tudományos pályára készülő leány- vagy fiúgyermeknei neveltetésének előmozdítására kell fordítani. Rauszek Jenő 1939. október 3-án meghalt s az özvegy nemes szándékát azzal is közelebb vitte a megvalósulás felé, hogy az 1939. november 8-án megtartott végrendelet-kihirdetésen kijelentette, hogy a hagyatékhoz tartozó ingatlanokat az öröklakás kivételével már most az egyházkerület javára kívánja átíratni, hasznélvezeti jogának épségben tartása mellett. A végrendeletet senki sem támadta meg. A hagyomány állagát és értékét az ügyészi jelentés ismerteti. Áll 275 magyar hold mezőgazdasági ingatlanból és leltári felszereléséből, 3 hold szőlőből és felszereléséből, egy 880 négyszögöles telken épült tíz szobás balatoni nyaralóból és felszereléséből. Terheli a hagyományt évi 70 mm búza és a szőlőre a mindenkori solti lelkész hasznélvezete.

Az egyetlen gyermek elvesztése fölötti fájdalom, amelynek megrendítő mélységei fölött annakidején vigasztalásért imádkozva álltam, íme Isten rendeléséből az anyaszentegyház és az ő országa számára áldott kalászkokat termett!

Az egész magyar református egyház élő hitéről és szociális felelősségérzetéről tesz szép bizonyosságot az a tény, hogy a Szeretetszövetség az idén megalkotta ötvenedik jótékonyági intézményét. – Most már minden erejét arra kívánja fordítani, hogy a hősies alapítások korszakára a végleges megalapozás és erőtartalékolás korszaka következzen el. E helyről is felhívom Dunamellék egyháztársadalmát a Szeretetszövetség hathatós és lelkes támogatására; ősz mindenesét, a sziklából vizet fakasztó és pusztából rózsát nevelő *Kiss Ferencet* szívből üdvözlöm.

Szolgálataim

A tavalyi egyházkerületi közgyűléstől a mostaniig eltelt időről munkanaptáramat tisztelettel ideírom. Nem foglaltam bele a kálvintéri lelkipásztori szolgálatom adatait.

1938. november 19-én konventi elnökségi tanács. November 30-án a német leányegyházközség jogviszonya ügyében értekezlet. December 8-án a pestkörnyéki egyházmegye alakuló ülése; az új egyházmegyét üdvözöltem. December 9-én a felvidéki püspökökkel és főgondnokokkal közös értekezlet. December 10-én konventi bírósági ülés. December 17-én Hamilton úr a Presbiteri Világszövetség főtitkára Budapestre érkezik, értekezletet tartunk. December 18-án a Baár-Madas leánynevelőintézetben istentiszteletet tartottam és úrvacsorát osztottam. December 31-én a Rádióban felolvasást tartottam „Lenni és látszani” címen. 1939. január 10-én esperesi értekezlet. Január 11-én egyházkerületi missziói

bizottsági ülés. Január 16-án a budapesti, pesti és pestkörnyéki lelkipásztorokat konferenciára hívtam és előadást tartottam „Igehirdetésünk aktualitása” címen. Január hó 24-én esperesi és gondnoki értekezlet. Január hó 25-én a Nemzeti Klubban előadást tartottam „Nemzet és magyarság” címen. Január 28-án konventi elnökségi tanács. Január 31-én és február 1-én lelkészi vizsgák. Február 3-án zsinati biblia-bizottság, utána konventi külügyi albizottság. Február 5-én a református gazdai fjak budapesti konferenciáján ünnepi beszédet mondtam „A nagy szakadék” címen. Február 24-én teológiai tanári konferencia. Február 24-én a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság konferenciáján záróbeszédet tartottam az egyház és állam viszonyáról. Február 25-én konventi elnökségi tanács. Március 1-én a zsinat megnyitása alkalmából prédikáltam. Március 2–3-án zsinat. Március 7-én a német leányegyház ügyében megbeszélés. Március 11-én Szegeden előadást tartottam „Asszimiláció és disszimiláció” címen. Március 13–14-én tanügyi bizottság. Március 16-án missziói bizottság. Március 16–19-én fogadtam a skót egyház Moderátorának látogatását s ez alkalommal templomi és szeretetvendégségi szolgálatokat végeztem. Március 21-én egyházkerületi tanács, délután időszaki bíróság. Március hó 26-án a budahegyvidéki egyházközségben prédikáltam. Március 28-án a Kálvin-téri férfikörben „Aktuális egyházi problémák” címen előadást tartottam. Március 29-én a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon előadást tartottam „A református egyház szociális tanításai” címen. Április 3-án konventi középiskolai és vallásnevelési bizottsági ülés. Április 4-én a Soli Deo Gloria Szövetségben „A magyar ifjúság Krisztussal való egysége” címen prédikáltam, s úrvacsorát osztottam. Április 7-én felolvastam a Rádióban „Böjt” címmel. Április 14-én Szabadszálláson prédikáltam és a Szász Károly emléktábla leleplezésénél az ünnepi beszédet mondtam. Április 17–21-én konventi rendes és bírósági ülések. Április 17-én a Felsőházban a zsidókérdés tárgyalásánál felszólaltam. Május 3–5. napjain Kassán a felvidéki lelkipásztorok konferenciáját vezettem és a vallásos ünnepségen ünnepi beszédet mondtam. Május 7-én református nagygyűlés. Május 10–11-én országos zsinati bizottság ülései. Május 14-én az Akadémia ünnepi nagygyűlésén elnököltem és megnyitót mondtam „Tudomány és nemzetiség” címen. Május 18-án Pesthidegkúton prédikáltam és templomot szenteltem. Máj. 19–20-án Nagykőrösön a Református Élet konferenciáját vezettem és a vallásos estélyen előadást tartottam. Május 21-én az ókéscei Szabolcska-ünnepélyen szobor leleplezési beszédet mondtam. Június 9-én konventi négyes albizottsági ülés. Június 10-én egyházkerületi és egyházmegyei közös bizottsági ülés. Június 11-én a pasaréti gyülekezetben prédikáltam és templomot szenteltem. Június 14-én az országgyűlés megnyitása alkalmából prédikáltam. Június 15-én a Theológia évzáró ünnepélyén „A prédikátor” címen záróbeszédet mondtam. Június 16–22. között Leányfalun két konferencián vettem részt: a diakonisszák és a lelkészek konferenciáján. A lelkészek számára rendezett konferencia végén úrvacsorát osztottam. Június 18-án kilenc diakonisszatestvért szenteltem fel a Kálvin-téri gyülekezeti istentiszteleten. Június 24-én a Baár-Madas leánynevelőintézet záróünnepélyén beszédet mondtam „A legmagasabb életforma” címen. Június 25-én felszenteltem a váci egyházközség gyülekezeti házát. Július 2-án a bácsalmási templomot felszenteltem. Július 3-án az országos zsinati bizottság ülései. Augusztus 13-án a losonci KIE⁷-tábor nagygyűlésén résztvettem és az ünnepi istentiszteleten prédikáltam. Augusztus 14-én konventi elnökségi tanácson és bizottsági üléseken vettem részt. Augusztus 20-án Klotildligeten prédikáltam és az új templomot felszenteltem. Augusztus 23–27. napjain vezettem a ceglédi ORLE⁸ konferenciát, az ORLE évi közgyűlésén elnö-

⁷ Keresztyén Ifjúsági Egyesület

⁸ Országos Református Lelkészegyesület

ki megnyitót mondtam és résztvettem az ORPSz⁹ nagygyűlésen is. Szeptember 6–7. napjain zsinat. Szeptember 14-én egyházkerületi tanács, délután időszaki bíróság. Szeptember 17-én a nagykőrösi tanítóképzőintézet százéves jubileumán Igét hirdettem. Október 1-én a mátyásföldi templomot felszenteltem. Október 1-én délután a külső-üllői-úti missziói gyülekezetben, a Mária-Valéria-telepen szeretetvendégségen bibliát magyaráztam. Október 2-án konventi elnökségi tanács és közös protestáns bizottság. Október 3–4-én a missziói előadók értekezlete. Október 6-án az evangéliumi munkásszövetség ügyében értekezés. Október 10-én Bethlen Gábor Szövetség elnöki tanácsa. Október 12-én Lórántffy Zsuzsánna diakonisszaintézeti igazgatótanácsi ülés. Október 15-én a monori gyülekezeti házat igehirdetéssel felszenteltem. Október 20-án konventi elnökségi tanács. Október 20-án a kultuszminisztériumban az egyházkerületek elnökségeinek értekezlete a kultuszállamtitkárral. Október 23-án a Lórántffy Zsuzsánna Egyesületben „A református ember és bibliája” címen előadást tartottam. Október 29-én az Iparcsarnokban Protestáns nagygyűlés, a közös istentiszteleten prédikáltam. Október 31-én délután a Rádióban Tisza Istvánról felolvasást tartottam. November 3-án a lelkészi konferenciák ügyében kiküldött bizottság értekezlete. November 7-én Darányi Kálmán temetése. November 9-án gyönki gimnázium igazgatótanácsának ülése. November 10-én konventi külügyi albizottság. November 11-én konventi elnökségi tanács. November 12-én a baranyaszentlőrinci templomot felszenteltem. November 13-án a kultuszállamtitkárral az egyházkerületi elnökségek értekezlete. November 17-én konventi négyes albizottság.

A püspöki hivatal ügyszáma felül van a hétezeren, háromezer az elnöki iktató száma. A telefon szakadatlanul cseng, a tárgyalók és kérelmezők megtöltik a hivatalt és sokszor fenyeget, hogy a munkatorlás megakadályozza a munkát. A püspöki titkár és munkatársai elérkeztek teljesítőképességük határáig.

Kiemelem az elmúlt év szolgálataiból először az aránytalanul nagyszámú templomszentelést: a pesthidegkútit, bácsalmásit, pasaréit, klotildligetit, mátyásföldit, baranyaszentlőrincit, pedig személyesen nem is tudtam felszentelni még a felsőgödi és szőlőligeti templomokat. Ez utóbbiak közül az egyiknél dr. Kováts J. István, másiknál Dr. Hetessy Kálmán helyettesített. A templomokon kívül megemlítem a váci és a monori pompás gyülekezeti házat, a két kiváló fiatal lelkész példaadó szolgálatának hamarmegérő gyümölcsét. A felszentelt templomok közül különösen nevezetes a klotildligeti. Nagybaconi Nagy Vilmos gyalogsági tábornok és hitvese: nagybaconi Nagy Zelma öccellenciáik álltak az építőbizottság élére. Az anyaegyházközségnek: Tinnyének a lelkésze, azután dr. Csekey Sándor teológiai tanár, az egyház nagybuzgóságú gondnoka: Laky László kiváló segítőtársaik lettek. Egy egyszerű klotildligeti úrnő: Koltai Józsefné asszonytestvérünk templomtelket ajándékozott a gyülekezetnek. A tábornok úr energiája és ötletessége, a Felvidék felszabadulásának lélektani pillanatát felhasználva, csodálatos gyorsasággal megépíttette a szép nagy templomot. István király napján volt a felszentelése a magyar kálvinizmus messze határban egyedül álló őrtornyának.

Három irodalmi alkalom mutatott rá a dunamelléki egyházkerületnek a magyar szellemi élet kimagasló egyéniségeivel való életközösségre. Ókéskei atyánkfiai a község nagy fiának: Szabolcska Mihálynak emlékezetére ércszobrot állítottak. Jólesett tudnom azt, hogy az én népem, a magyar gazdaközönség volt az első, amelyik Szabolcska Mihály nagy emlékének ezt a tartozást leróta. A szabadszállási gyülekezet márványtáblával örökítette meg egykori lelkipásztorának Szász Károlynak ottani szolgálatát. Mind a két helyen szerencsém volt egyházkerületem és a magyar reformátusság érzéseinek kifeje-

⁹ Országos Református Presbiteri Szövetség

zést adni. Ugyanezt megbízottam: Áprily Lajos, Baár-Madas leánynevelőintézeti igazgató, akadémiai tag által tehettem meg Csurgón, a kollégium kertjében az iskola legnagyobb tanítványának: Baksay Sándornak emlékét megörökítő oszlop előtt.

Különös figyelmet kell fordítanunk a nagykőrösi tanítóképzőintézet fényes centenáriumára. A XIX. század első harmadának végén, a reformkor tavaszi hangulatában mozdult meg a Duna-Tisza köze két nagy gyülekezetének iskolaépítő elhatározása. Eldőlt a régi vita: hol létesüljön a főiskola, Kecskeméten vagy Kőrösön azzal, hogy a főiskolát Kecskemét nyerte meg. Ugyanakkor azonban egyrészt kárpótlásul, másrészt rendkívül finom gyakorlati érzéktől vezettetve a kőrösi kollégium egyik nagy tanárának: Szigeti Waga Jánosnak ihletésére, kimondta a dunamelléki egyházkerület és a nagykőrösi egyházközség, hogy egy mezőgazdasági célokat szolgáló tanítóképzőintézetet fog létesíteni. Azóta eltelt száz esztendő és milyen század! Először a 48-i forradalom, azután a Bach-korszak, majd, a századfordulónál a tanítóképzés színvonalának süllyedése és általános pangása, rá, a megújulás jelei után a világháború, ezt követőleg a vörös rémuralom szörnyűségei, végül a rettentő gazdasági leromlás tette ezt a száz esztendőt szakadatlan megpróbáltatások halálos válságsorozatává. És ilyen próbák között az iskola fennállott, szakadatlanul fejlődött. Ma már nemcsak a Dunamelléknek büszkesége, hanem országos viszonylatban is egyike a legelső tanítóképzőintézeteknek. Ezt mutatja az, hogy növendékeit különös előszeretettel választják meg kántoroknak, felekezeti tanítóknak a kerület határain messze túl is. Jólesett látnom, hogy Kodály Zoltán, a nagy magyar zeneszerző és zenepedagógus milyen örvendezve vett részt ünnepünkön s mennyire otthon érezte magát diákjaink között.

Egyházmegyék

Az egyházmegyék nyújtotta kép általában megnyugtató. Mindenütt komolyság, felelősségtudat és elszántság megnyilatkozásai láthatók. Az egyházi adók befolynak, az áldozatkészség növekedőben, az anyagi panaszok kevésbé keserűek, általában azt vesszük észre, hogy a rendkívüli időkkel együttjáró rendkívüli pénzforgalom híveink anyagi gondjait mintha enyhítette volna. Még mindig elhangzik itt is, ott is a panasz, hogy a presbiterek templomba járása és úrvacsorával élése nem elég példaadó. Arra is történik célzás, hogy lelkipásztorok és tanítók családtagjai nem járnak rendszeren a templomba. A magyar református egyház már elég öntudatos ahhoz, hogy ilyen esetekben határozott és kemény fegyelmező szavát felemelje. Kérem az esperes urakat: tegyenek intézkedéseket és a végrehajtást ellenőrizzék. Amint az esperesi jelentések elvonnulnak előttem, kiveszek innen-onnan egy-egy érdekes jelenséget vagy gondolatot. Baranya lelkészi becsületszéket szervezett, hogy a lelkipásztorok magaviseletének azt a részét, amely szerintök nem esik a szigorúan vett fegyelmi törvények hatálya alá, a testvéri szeretet intésével fegyelmezze s ezt a fegyelmet a lelkipásztor családtagjaira is kiterjessze. Meggyőződésem, hogy a helyesen gyakorolt esperesi és pásztori szolgálat minden lehetőséget megad arra nézve, hogy a becsületszék felállításával óhajtott célt elérjük, anélkül, hogy egyházi bíróságainkkal párhuzamos intézményeket állítsunk fel. Budapest egész erejét egy olyan újság megalapítására fordítja, amely legkevesebb 30.000 példányban minden budapesti református adófizetőhöz eljutna. Kecskemét a reverzális törvény mérlegét csinálja meg és rámutat, hogy a törvény nagyban hozzájárult a református öntudat erősítéséhez, de ugyanakkor megállapítja, hogy a törvény alkalmazása nehéz és a közös eljárás megállapítása és kidolgozása kívánatos. Felhívja a figyelmet arra, hogy a reverzális harc erőltetésével ijesztő módon emelkedik az egyházilag meg nem áldott házasságkötések száma. Somogy feljajdul az elnéptelenedő iskolák láttán, még inkább a hihetetlenül fokozódó iskolaterhek súlya alatt. Az iskolák *községezésében* látja a megoldás kulcsát. Vérteszálja a szórványgondozást ajánlja figyelmünkbe s beszél egy olyan tízéves fiucskáról, aki nagy kat-

holikus tengerben sohasem hallotta a Jézus Krisztus nevét. Fájdalmasan jelenti, hogy viruló községeiben pusztít az egyke. Csak egy helyen említ felekezeti sérelmet, ahol már odafajult a dolog, hogy elemi iskolai tanulók kiköpnek akkor, amikor ki kell ejteniök ezt a szót: református templom. Solt az jelenti, hogy a női tábor munkája szépen fejlődik és különösen a leánymunka nagy léptekkel halad előre. Tolna panaszkodik a vagyonokat felemésztő esküvői és keresztelői lagzik rendezéséért. A pesti egyházmegye ünnepélyesen megfogadja, hogy bár népességben és terjedelemben megfogyatkozott, kötelességteljesítésben nagy és első akar lenni. A pestkörnyéki esperes azt jelenti, hogy a kanonika vizitációra szánt idő felét a presbiterekkel tartott bibliaóra foglalja le s ennek épenannyi, sőt több figyelmet szentelnek az atyafiak, mint a hivatalos dolgok megtárgyalásának.

Fontos kérdések

Az egész magyar protestantizmus életére mély hatást tettek az október végi Protestáns Napok. Az első próbálkozás tapasztalatait nagyon tanulságos volna a rendezőségnek is, az egyházak vezetőinek is bizalmas körben megbeszélni. De kétségtelen dolog, hogy az egész magyar protestantizmus megmozdulása, a bizonyosságtevés lélektana szerint, hitünkben megerősített, erőinkről tiszta képet adott, hivatásunk tudatát megfényesítette, összetartozásunk szükségét elibénk állította, találkozást rendezett a falu és a város népe között, ráeszméltetett közös történelmi gyökerünkre és megmutatta, hogy bírálgatás, panasz, sérelmezés és vád helyett az Evangélium és a magyarság nagy közös javaival újra meggazdagodhatunk s ezáltal az egész nemzet erkölcsi birtokállományát, lelki teherbíróképességét és cselekvőerejét felfokozhatjuk. Öröm hallanunk azt is, hogy a kibocsátott bélyegakcióból több, mint 200.000 pengő gyűlt össze s most már remélhetjük, hogy a Bethlen Gábor Szövetségnek az a régi vállalkozása, amelynek megvalósulásáért annyi magas közület s köztük a dunamelléki egyházkerület is egykor erején felül áldozatot hozott, végre csakugyan megvalósul és elkészül a magyar protestáns társadalom központi otthona: a Bethlen Gábor-ház.

Az egyházi munkások anyagi helyzetének gondja minden vezető embert felelősség mellett terhel. E téren a legsürgősebb szükségeket így foglalhatom össze:

Meg kell szüntetni azt a régi hibát, hogy a lelkészeknek köztörvényben megállapított korpótléka még mindig nem szolgáltatnak ki teljes összegében. A lelkipásztornak van fedele és van kenyere, de amikor gyermekeit kell taníttatnia, a legnagyobb gondok és nyomorúságok napjai következnek rá. Ezen kívánt segíteni az igazságos mértékkel mérő korpótlékrendszer s ennek megcsonkítása, elcsökevényesítése súlyos mulasztás az illetékesek részéről. Rá kell mutatnunk az ún. állami, vagy önálló hitoktatók siralmas helyzetére. A hitoktatás az egyháznak életkérdése, a kormányzatnak becsületügye. De felemás dolog megszervezni egy csomó államilag javadalmazott állást azzal, hogy sohasem mehetnek feljebb, mint a IX. fizetési osztály 2. fokozata. Ezzel az jár, hogy egy csomó fiatalember ilyen állásba jutva, azt hiszi, hogy most már családot alapíthat, véglegesen berendezkedhetik, mert annyi fizetése van, mint egy kezdő tanárnak, vagy szolgabírónak. De állása nem végleges, nyugdíja nincs, előlépését nem biztosítja senki s lassanként államköltségen jó egynéhány lelkipásztor proletarizálódik. Felettük az idő eltelik, a kemény munka lefoglalja minden idejüket, végleges állásban nem tudnak elhelyezkedni s életük derekán rábrednek, hogy tulajdonképpen állami kenyéren élő öreg káplánok, minden kilátás nélkül. Komolyan felhívom a gyülekezetek figyelmét, igyekezzenek díjlevél biztosításával az állami vallásoktató lelkészeknek lehetőséget teremteni arra, hogy a lelkészi nyugdíjintézetbe beléphessenek s ha csak lehetséges, megfelelő fizetésekiegészítéssel tegyék lehetővé az előhaladásukat. Azután rá kell mutatnom a segédlelkészek anyagi helyzetére. Hangsúlyozom, hogy a segédlelkészség egyházunkban

szükséges rossz, nem következik a kálvinizmus alapelveiből. A kálvinizmus alapelveiből az következik, hogy a jó pap sokáig készüljön, akadémiákon elméletet, élő gyülekezetekben gyakorlatot tanuljon, de amikor a lelkészképzés befejeződött és belső elhivatottságáról megfelelő testület előtt szigorú vizsgálat kiállításával bizonyosságot tett, onnan kezdve rendszeres, önálló és felelős munkába álljon. Ezért azt tartom okosnak, hogy a teológiai túltermelést csökkentsük, mintsem teremtsünk egy munkanélküli lelkész-proletariátust, amelyik ádáz erőfeszítéssel igyekszik magának szörnyű választási harcok között paróchiát szerezni. Második lépés minél több új munkakörnek a megtalálása. Ez vagy a nagy gyülekezetek szabályos felosztásával történhetik meg – az ilyen felosztás mindig fájdalmas, az érdekeltek rettentő jajgatása között megy végbe, de a köznek magának mindig nagy hasznára van – vagy a szórványok, tanyai gyülekezetek megszervezésével, speciális gyülekezeti munkásoknak a beállításával. Ki gondol arra, hogy szórványban Magyarország területén több százezer ember él lelkigondozás nélkül? Harmadik mód a pásztorok testi és lelki erejével való bölcsőbb gazdálkodás. A törpe gyülekezetek rettentő következményeket rejtenek magukban. Ezek között a legelső az, hogy sem munkával, sem kenyérral nem tudnak egy épkézláb embert és családfőt eltartani. Ki kell irtani azt a visszaélést, hogy kis gyülekezetekből, ahol egy ember is sok, kényelmi okokból, nyomorúságos pénzen, állami segítséggel segédlelkészt tartsanak. Más, ha a lelkész munkaképtelen. Akkor közérdek parancsolja melléje a káplánt, de csak egy bizonyos ideig. A káplántartási kongruának¹⁰ jórészt a nyugdíjintézet gyarapítására kellene fordítani s könnyörtelenül nyugdíjazni azokat az embereket, akik egy-két esztendő után sem tudnak teljes energiával dolgozni. Végül ennek a kérdésnek egyik része a lelkészképzés mezején dől el, a lelképásztori minősítés színvonalának, mégpedig erkölcsi és szellemi színvonalának, a tudományos és lelkületi arravalóság mértékének felemelésében.

A Felvidék visszacsatolásával kimondta a törvényhozás, hogy a református lelkészek, családtagjaik, továbbá a lelkészözvegyek és árvák részesülnek az OTBA¹¹ előnyeiben. Előre jelzem, hogy ezzel kemény áldozathozatal jár, de azt is hangsúlyozom, hogy a velejárási előny minden áldozatot és erőfeszítést megérdemel. Bár a lelkészi nyugdíj felemelésével aránylag nagy terhek zúdulnak a kis gyülekezetekre és a nagyobb beszámítást igénylő lelképásztorokra, mégis teljes erővel támogatom és siettetem a lelkészeknek e társadalombiztosító intézetbe való bevitelét. Örömmel jelenthetem, hogy az elvi megegyezés megvan és a végrehajtás technikai kérdéseiről van csupán szó.

Egyház és állam

Egyház és állam cím alatt máskor arról szoktak beszámolni a püspöki jelentések, hogy nem történt-e az egyház közjogi birtokállományában az állammal kapcsolatban valahol megfogyatkozás. Örömmel állapítom meg, hogy a Teleki Pál kormánya az egyházakhoz való viszony megállapításában kifogás alá nem eshetik. Megbecsülik azt a munkát, amelyet az egyház végez, történeti érzékkel értékelik a magyar protestantizmus nagy művelődéstörténeti érdemeit s az okos magyar politikus szemével meglátják, hogy a református egyház ennek a nemzetnek legmagyarabb részét, úgyszólván a magvát, foglalja magában.

De az állammal való kapcsolatunkban két égő kérdésünk van. Egyik, amelyik égetőbb és sürgősebb, azért talán hamarabb megoldódik, a Felvidéknek a kérdése. A dunamelléki egyházkerület nincs közvetlenül érdekelve a Felvidék visszacsatolásával támadt új helyzetben. Épen ezért hivatva érzi magát rámutatni a hibákra, mulasztásokra, késedelmekre s az ezekből származó nyugtalanító jelekre. Egy esztendő

¹⁰ Lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹¹ Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap

telt el és nincs megoldva a visszacsatolással járó közigazgatási feladat egyházi része. Nincs elintézve a lelkipásztorok nyugdíj ügye; az adósegélyt olyan összegben állapították meg, hogy a visszacsatolt egyházközsegek kevesebb adósegélyt kapnak, mint az itteniek; ha egy lelkipásztor a cseh államtól nem kapott kongruát, mert különösen hazafias magatartást tanúsított, hiába telt el egy esztendő, még mindig nem kap kongruát a magyar államtól sem. Nincsenek megszervezve az állami református vallásoktatói állások, holott a katolikus hitoktatók szeptember óta működnek. Ehelyett minden lelkipásztornak hosszú és körülményes igazolási eljáráson kell keresztülmennie s ez felbolygatja a gyülekezet békés viszonyait, lappangó ellenségeskedéseket hoz felszínre s oktalanul keseríti a húsz éves szenvedést szóltlan hősiességgel kiálló, csendes és hű magyarokat. Mindezek láttára különös bizalommal hivatkozunk a felvidéki lelkipásztorok, presbiterek és egyháztagok törhetetlen és áldozatos hazafiasságára s e bizalom alapján kérjük, hogy minden közigazgatási késedelem ellenére is vessék ki a lelkükből a keserűséget, okos meggondolással csökkentsék néha túlzott érzékenységüket, vegyék számba: milyen nagy ajándék a visszatérés lénye s vállalják velünk a sorsközösséget hibáinkban és tragikus fogyatékoságainkban is.

A másik kérdés régebbi, megoldása távolabbi időkre vár, de fontossága és sürgőssége napról-napra nő. Ez az *egyház iskolafenntartási terhe*. Még ezelőtt egy századdal Magyarországon az iskoláztatás majdnem kizárólagosan egyházi feladat és egyházi teher volt. Minden egyház s ezek között senki által meg nem előzve, a református egyház is, ennek a feladatnak erején felüli áldozattal tett eleget. Bizonyosága ennek az, hogy a magyar működés legértékesebb eredményei a XIX. század közepéig az egyházi közműveltséggel álltak kapcsolatban. A XIX. század második felében, a kiépülő új magyar államiság korában az egyházak nem tudtak már a maguk erejéből ennek a feladatnak eleget tenni. Elkövetkezett tehát az egyház iskolafenntartási terheinek felülvizsgálata és az állam tetemes részvétele e terhek hordozásában. Az államsegélyek rendszere kétoldalú szerződés formájában épült ki. Az egyház elfogadta az államsegélyt a szükséges mértékig azzal, hogyha egy bizonyos hányadot túllép, azaz többet ad az iskolákra az állam, mint az egyház, az iskola az állam tulajdonába mehet át. A háború után ebben a viszonyban egy elvi változás jött létre: immár nem az állam egészíti ki azt az összeget, amelyet az egyház a saját iskolájára fordít, hanem az állam, mint parancsoló társ, szabja meg egyoldalúan, hogy az egyház mennyivel tartozik az iskola fenntartásához hozzájárulni. Így történt meg az, hogy az egyházakra máról-holnapra rendkívüli terhek zúdultak rá. Az állam tetszése szerint felemelhette az egyházi hozzájárulás kulcsát. Nyugdíjintézeti terhek címén rendkívüli összegek kirovásával az iskolák költségvetését megingatta. A növendékek hozzájárulásának eltiltásával az egyházat megakadályozta abban, hogy iskolája fenntartására jövedelmi forrásokat nyisson meg. Igaz az, hogy maga is nagy áldozatot hozott a felekezeti iskolákért: kölcsönöket adott iskola építésére, tanítóinknak ugyanazt a fizetést biztosította, mint az államiaknak. Tanítóink ezen a réven soha nem remélt előnyökhöz jutottak, a legkiválóbbak beérkezhetnek a VII. fizetési osztályba is. De mivel az egyház teherbírása korlátozott, hozzá képest az államé szinte korlátlan, ebben az együttesben az egyház hamar kifulladásra és a szövetségbe belepusztulhat. Előáll az a helyzet, hogy ma már az egyházi adó az állami adónak átlagosan 40–60%-a. E tetemes egyházi adónak 50–80%-át iskoláinkra fordítjuk. Az ilyen drága iskolákba azonban az összes református gyermekeknek csak 65%-a jár. 35%-a más iskolákban tanul, viszont a mi iskoláink másvallású gyermekek nagy számával foglalkoznak. Számtalanszor megesik, hogy az illető község területén lévő idegen vallású nagybirtok, vagy idegen származású iparvállalat munkásainak gyermekei a mi iskolánkban tanulnak, az iskola fenntartásához azonban csak a református réteg járul hozzá, sem a katolikus nagybirtok, sem a zsidó gyáros nem hordoz semmit a mi terheinkből, holott a tanulók nagy száma ezek alkalmazottjainak gyermekeiből kerül ki. Nem lehet sokáig nézni azt, hogy az or-

szág legértékesebb rétege ez igazságtalan, közvetett adóteher alatt nyögjön, amikor egyszerű módok kínálkoznak segítségre. Ha már irtózik a kormányzat az egységes kultúradó behozatalától, semmi sem akadályozza meg abban, hogy az iskolák dologi szükségleteinek, nyugdíjterheinek hordozásában a községet is részeltesse s ezen a réven bizonyos mértékig egyenlővé váljék a teher. Tudom, hogy ezt a kérdést máról-holnapra nem lehet megoldani, de rámutatok arra, hogy meg kell oldani s addig kell megoldani, amíg helyrehozhatatlan pusztulást nem okoz a jelenlegi ferde helyzet.

Biztató jelek

A megszállott területi magyar kálvinizmus egészen más erő kifejtést mutatott volna, ha már évtizedekkel ezelőtt megkezdődött volna az iskolafenntartási védelemi vonal mögött az erőteljes missziói front kiépítése. A mai időkben nem tudom eléggé hangsúlyozni: milyen végtelenül fontos dolog intenzív missziói munkákkal a gyülekezeti életet felfokozni és öntudatosá tenni. Békés időkben az egyházi élet a hagyományok kővedreiben századokig zavartalanul fennmarad, de ha próbatétel következik, a hagyományok kőkorsói széjjeltörnek, odalesz az az egyházi élet, amely önmagában még nem szerveződött. Mindenféle korszakot elképzélhetünk, csak azt nem, amelyik az államegyház jelenlegi alakulatának különösképen kedvez. Abból a szempontból, hogy minket külső erők tartsanak el, a jelenlegi helyzettel mindig csak rosszabbat remélhetünk. Nem képzelhetjük el azt, hogy államsegélyeink növekedni fognak, az egyház közjogi kiváltsága gyarapodni fog; nem képzelhetjük el, hogy az egyházi életet közigazgatással elintézhetjük, hogy az egyháztagság kikényszeríthető dolog marad, az egyházi adó végrehajtható köztartozás, az egyházi fegyelem karhatalommal biztosított intézkedés. Nem gondolhatjuk el, hogy a hitoktatás, az ifjúság vallásos nevelése a közhatalomnak mindig a legfőbb programmpontja marad. Arra kell számítanunk és úgy kell berendezkednünk, hogy megéljünk akkor is, amikor nem lesz államsegély; ne zülljünk széjjel, amikor az egyházhoz való tartozás önkéntes elhatározástól függ; ne menjünk koldulni, ha végrehajtható adó helyett jókedvű adományokból kell megélnünk s ne essünk kétségbe akkor sem, hogyha a felsőség nemhogy nem támogat a magunk egyházi céljai elérésében, hanem egyszerűen akadályoz. Ma az egész világon a legkivételesebb helyzetben a magyar egyházak vannak s nem gondolható el, hogy ez a kiváltság fokozódjék, sőt az a természetes, hogy meg fog indulni az átalakulás az államtól nem kedvezményezett egyházi típus felé, amilyen helyzetet ma a világnak mind a két részén: a demokráciákban és a tekintélyállamokban látunk. Ezért szükséges tehát a gyülekezeti élet fejlesztése és öntudatosítása. Szükséges az erőteljes vasárnapi iskolai hálózat kiépítése, hogy a gyermeksereget akkor se veszítsük el, ha egyszer minden iskolát államosítanának is. Szükséges az ifjúság gondozása szervezett, szinte azt mondhatnám: önmagát ellátó formában, hogy a magyar református ifjúság öntudatosan maga magát kormányozza és evangélizálja az egyház keretei között végzett ifjúsági munka által. Szükséges az, hogy a gyülekezetek asszonyaiban rejljő, eddig még soha fel nem használt cselekvőerő az egyház építésére öntudatosan megszerveződjék. Szükség van a református egyház állandó vezetőképző tanfolyamaira, azaz arra, hogy vasárnapi iskolai, ifjúsági munkákon keresztül egy olyan presbiteri generációt neveljünk, amelyik hivatása magaslatán áll. Szükség van végül az egyházi munkák s ebben a két alapvető mintának, a lelkipásztori és a presbiteri eszménynek olyan tisztítására és emelésére, amelyik szükségképpen tisztítani és emelni fogja egyházunkat is. Ezért újra, meg újra kérem, buzdítom minden munkatársamat, hogy minden erejüket éjjeli és nappali gondjukat utolsó lehelletükig Istentől rendelt őrhelyükön a magyar *református egyház lelki minőségének fokozására és emelésére fordítsák.*

Körülöttünk nagyon megváltozik a világ. Ki ne látná a belső összefüggést a gondolatok és a hadseregek, a tömegérzések és a térkép változások között? Egy nagy átalakulásnak egyes tünetei és moz-

zanatai mindezek. Ebben a nagy átalakulásban a régi Európa, a régi művelődés önmagával leszámol és berendezkedik az újra. Ne arról vitatkozzunk mi, hogy melyik jobb, mert valószínű, hogy nem lesz módunk választani, hanem arra fordítsuk minden erőnket, hogy az új világhelyzetben is az anyaszentegyház megmaradjon annak, aminek isteni Ura rendelte: olyan társaságnak, amely a Lélek és Ige által a világ teremtésétől a világ végéig a kiválasztott lelkeket összefoglalja és csodálatos módon pásztorolja. Mindebből az következik, hogy a történeti egyháznak rendkívüli becsét kell tulajdonítanunk. Semmiféle mozgalomért, társadalmi egyesületért, politikai pártalakulásért egyetlen törmelékét az anyaszentegyház ősi, örök épületének feláldozni nem szabad. Ez a kétezeresztendős egyház még mindig a legjobb egyesület, a legkülönb párt, a legelőbb mozgalom és a legviharalóbb közösség. A történeti egyház azonban el ne veszítse a maga örökifjú rugalmasságát, azt a képességét, hogy sohasem ötvöződik sem az elmúló, sem a divatba jövő világformákkal, hanem mindegyiktől független, hogy mindegyikben önmaga maradjon, Isten pártjára álljon, Krisztus királyságáért küzdjön.

Most érezzük igazán, hogy minden egyház ősi szövetségese a másoknak. Nincs a világon semmi, ami annyira közel állana hozzánk, annyira megértene minket, vagy amit mi annyira megérténénk, mint Krisztusnak egy másik nevű és más zászlójú serege, egy másik anyaszentegyház. Milyen kicsiny pörök azok, amelyek szembeállítanak minket és milyen nagy érdekek, amelyek összekapcsolnak!

Mint egyének Isten Igéjének útmutatása szerint halhatatlan lelkünket az örökkévalóság nagy kérdéseivel akarjuk viszonyba hozni, mint az emberi közösség tagjai ezen a földön egy magasabbrendű, tisztább erkölcsű, jobb világ, szellemben gazdagabb nemzedék eljövételén fáradozunk, mint magyar emberek Istentől nyert képességeinket az ő kegyelmi ajándékaival, Szent Lelkével és Igéjével úgy akarjuk művelni, tisztítani, hogy ez a nemzet fennmaradjon és különb legyen. Erősebb, magyarabb és nemesebb legyen!

Ezzel be is fejezném jelentésemet, ha nem kellene megemlékezniem egy költeményről, amely száz évvel ezelőtt született, a szerzője legegyénibb lírának szánta, ma pedig az egész nemzet imádsága és Énekeskönyvünk 37. dicsérete. *Kölcsey Ferenc* épen nem volt egyházi és teológiai érdeklődésű, sőt kifejezetten felvilágosodott szellem és klasszikus műveltségű ember, de a magyar sorsnak egyik legszenvedélyesebb megérzője és tolmácsa. A Hymnus kurucos, zsoldáros, profetikus költemény, kihűlt lávadarabja egy ki nem tört vulkának. Népe létkérdését viszi az élő Isten elé és bűnbánatának mélységeiből kinyújtja kezét a szánó, kedvező isteni kegyelem felé. Ezért olyan magyar s ezért olyan bibliás ének ez; benne zeng az örök magyar kálvinizmus is. „Nyújts feléje védő kart, tengerén kínjának” imádkozunk mi is ma, ugyanazt a sorsélményt hordozva, mint száz év előtt Kölcsey.